

УДК 343.122.4

Валерія Сергіївна ГНАТЕНКО,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Інститут викривачів є важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві. Корупціонер краде гроші країни, впливає на її загальне майбутнє та покладається на мовчання звичайних людей. Якщо пересічні громадяни перестануть мовчати про корупційні діяння, свідками яких вони стали – на роботі, під час волонтерства, співпраці з контрагентами тощо, тоді потенційний корупціонер подумає тричі перед взяттям хабара чи вчиненням незаконних дій [1].

Так, за даними дослідження Global Business Ethics Survey (2018), 27 % робітників зазнали негативних наслідків після повідомлення про порушення закону в організації, в якій вони працюють, тому викривачі часто не повідомляють про порушення законодавства, побоюючись помсти з боку роботодавця. Однак захисту потребують не лише викривачі, а й ті

особи, на яких спрямовано викривання. Означене обумовлює необхідність забезпечення належного законодавчого врегулювання правового статусу викривача, яке традиційно, а у нашому випадку – неодмінно, має охоплювати права, обов'язки, гарантії діяльності та відповідальність викривачів.

У 2018 р. до Національного агентства з питань запобігання корупції надійшло 2 207 повідомлень від викривачів, а до уповноважених структурних підрозділів з питань запобігання корупції державних органів та органів місцевого самоврядування – близько 2 500 повідомлень. Крім того, у 2018 р. Національне агентство з питань запобігання корупції було залучено як сторона до 24 судових справ цивільної та адміністративної юрисдикції, які стосуються порушень трудових прав викривачів і розглядалися судами різних обласних центрів України. Статистика підкреслює активність громадськості у підтриманні законності, однак без належного врегулювання та контролю це може призвести до негативних наслідків (повідомлення з корисливих мотивів, наклеп, шкода діловій репутації, надмірне навантаження на правоохоронні органи тощо) [2].

Згідно з Законом України «Про запобігання корупції» викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Крім того, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення викривач є свідком у справах про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією (ч. 3 ст. 272).

Разом з тим, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування та є заявником (п. 16-2 ч. 1 ст. 3).

Робота викривачів має свою специфіку, адже вони працюють з різними категоріями осіб, які мають певний ступінь впливу на особу, а отже відтінок загрози нанесення шкоди їх життю, здоров'ю, майну та їх близьким є надзвичайно великим. [4, с. 12]

Тому захист державою викривачів виражається через заборону на звільнення чи примушування до звільнення через викривання, притягнення до дисциплінарної відповідальності чи застосування з боку керівника або роботодавця інших негативних заходів впливу.

Крім того, тепер інформація про викривача може бути розголошена лише за його згодою (за виключенням випадків, встановлених законом),

а посадові і службові особи органів держави та місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права повинні у разі виявлення чи одержання інформації про корупційне діяння негайно письмово повідомити про це та вжити заходи в межах повноважень.

Стаття 53-3 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає наступні права та гарантії захисту викривача: бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Законом; подавати докази на підтвердження своєї заяви; отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав повідомлення, підтвердження його прийняття і реєстрації; давати пояснення, свідчення або відмовитися їх давати; на безоплатну правову допомогу у зв'язку із захистом прав викривача; на конфіденційність; повідомляти про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону без зазначення відомостей про себе (анонімно); у разі загрози життю і здоров'ю на забезпечення безпеки щодо себе та близьких осіб, майна та житла або на відмову від таких заходів; на відшкодування витрат у зв'язку із захистом прав викривачів, витрат на адвоката у зв'язку із захистом прав особи як викривача, витрат на судовий збір; на винагороду у визначених законом випадках; на отримання психологічної допомоги; на звільнення від юридичної відповідальності у визначених законом випадках; отримувати інформацію про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування за фактом повідомлення ним інформації.

Згідно статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» викривачі, їх близькі особи перебувають під захистом держави.

За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну викривачів, їх близьких осіб у зв'язку із здійсненням повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Згідно ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» заходами забезпечення безпеки є: а) особиста охорона, охорона житла і майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) заміна документів та зміна зовнішності; д) зміна місця роботи або навчання; е) переселення в інше місце проживання; є) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; ж) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; з) закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки.

Викривач не несе юридичної відповідальності за повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, поширення зазначеної у повідомленні інформації, незважаючи на можливе порушення таким повідомленням своїх службових, цивільних, трудових чи інших обов'язків або зобов'язань. (ч. 1 ст. 53-8 Закону України «Про запобігання корупції»).

Повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, не може розглядатися як порушення умов конфіденційності, передбачених цивільним, трудовим або іншим договором (контрактом). (ч. 2 ст. 53-8 Закону України «Про запобігання корупції»).

Викривач звільняється від цивільно-правової відповідальності за майнову та/або моральну шкоду, завдану внаслідок здійснення повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, крім випадку здійснення завідомо неправдивого повідомлення. У разі неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації вона підлягає спростуванню у порядку, визначеному Цивільним кодексом України. (ч. 3 ст. 53-8 Закону України «Про запобігання корупції»).

Відповідно до статті 383 КК України завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині або із штучним створенням доказів обвинувачення, а також вчинені з корисливих мотивів, – караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Розглядаючи інститут викривачів, можна наголосити, що забезпечення прав викривачів як самостійне цілісне та поліструктурне правове явище є новим напрямом не тільки в законотворчій та правозастосовній діяльності, а й у науці кримінального процесуального права. Право на охорону прав викривачів виникає з моменту повідомлення про порушення, а право на захист – з моменту, коли права викривача порушено, за умови, що особа визнає себе викривачем.

Отже, для того, щоб діяльність викривачів у сфері запобігання та протидії корупції реалізувалася повною мірою необхідно стимулювати розвиток нових ідей у суспільстві, впливати на менталітет народу, займатися просвітництвом, давати громадянам в руки нові інструменти та заохочувати використовувати їх, а не лише вносити зміни в законодавство.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Косиця О. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав викривачів в Україні : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.07 Сум. держ. ун-т. Суми, 2019. 391 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

4. Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції [Текст] : матеріали круглого столу (Київ, 2 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. Чернєй, К. Ланчинскас, А. Фодчук та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 174 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Одержано 18.11.2021